

Соціальна інфраструктура як чинник реалізації демопотенціалу прикордонних сільських територій Львівської області

Оцінено рівень розвитку соціальної інфраструктури прикордонних сільських територій Львівської області за окремими показниками. Проаналізовано загальні тенденції природного та міграційного руху сільського населення прикордонних районів регіону та динаміку його чисельності за 2002-2013 рр. Наведено частоту перетину польсько-українського кордону українцями та оціночну вартість їх витрат у Польщі.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, демографічний потенціал, природний і міграційний рух, прикордонні території, сільська місцевість.

Постановка проблеми. Рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, зокрема наявні житлово-комунальні умови, якість освіти та рівень доступу до неї, забезпеченість сільського населення медичною допомогою істотно визначають умови формування та розвитку демографічного потенціалу цих територій. Додатковим фактором впливу на демопотенціал сільських територій є їх прикордонне розміщення. Зокрема, мешканці сільських територій Львівської області через наявність зони малого прикордонного руху (порівняно з мешканцями віддаленіших від кордону сіл) мають потенційні переваги, що виявляються у додаткових вигодах при веденні торгівлі, отримуванні / наданні послуг, у споживчих і культурних практиках населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку та функціонування соціальної інфраструктури сільських територій є предметним зацікавленням науковців різних галузей. Вагомий внесок у дослідження розвитку соціальної інфраструктури сільської місцевості зробили М. Барановський, В. Борщевський, У. Садова, О. Павлов, А. Мокій, І. Прокопа, М. Пітюлич, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Водночас залишаються недостатньо дослідженими особливості розвитку соціальної інфраструктури прикордонних сільських територій та її вплив на формування демографічного потенціалу.

Мета статті: оцінити рівень розвитку соціальної інфраструктури як чинника демографічного потенціалу прикордонних сільських територій Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Демографічний потенціал є вагомою складовою соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій. Ресурсне забезпечення цього потенціалу формується під впливом низки умов і чинників, з-поміж яких пріоритетною є соціальна інфраструктура [1]. Саме рівень її розвитку значною мірою детермінує головні демографічні характеристики: природний і міграційний приріст населення, тривалість життя, рівень здоров'я, освіти тощо.

За станом на 01.01.14 р. чисельність сільського населення у Львівській області складала 992,6 тис. осіб¹. Загалом у регіоні спостерігається стійка негативна її динаміка. За останні 12 років (з часу перепису населення 2001 р.) по області воно зменшилось на 7,6%. У прикордонних районах області проживає 339,9 тис. сільського населення (34,2% усіх сільських мешканців області). Темпи зменшення чисельності сільського населення в цих районах є дещо меншими від загальнообласного – -6,1%. Цікаво, що найнижчими вони є у найнаселеніших Жовківському та Яворівському районах (-2,2% та -4,1% відповідно). І взагалі, чим меншою є чисельність сільського населення району, тим вищі темпи його скорочення. Для Мостиського району цей показник сягає -10,8%, Турківського – -9,4% (рис. 1).

Одним з головних індикаторів розвитку демографічного потенціалу є динаміка процесів природного приросту населення. Загалом у Львівській області відзначається природне скорочення сільського населення, у 2011-2013 рр. цей показник коливався в межах -2,0- -2,5%. З-поміж прикордонних районів подібні показники властиві Сокальському, Старосамбірському та Мостиському районам (відповідно -2,6, -1,7 та -1,5% у 2013 р.). Натомість у двох прикордонних районах області природний приріст сільського населення є стабільно додатним: у Турківському – від 0,6 до 3,4%, у Яворівському – від 0,5 до 1,6%. У Жовківському районі відбулась зміна показника природного приросту сільського населення з негативного на позитивний (1,2% у 2013 р.).

Міграційні процеси є важливою детермінантою розвитку демографічного потенціалу. Львівська область з початку 90-х рр. ХХ ст. традиційно належала до регіонів-донорів мігрантів, у т.ч. з числа сільського населення. Проте починаючи з 2010 р. міграційний приріст сільського населення є додатним – від 0,3 до 0,5%. Загалом кумулятивне сальдо сільської міграції (за 2010-2013 рр.) складає 1,7%. Це відбувається передусім за рахунок районів, наближених до великих і середніх міст області (Пустомитівський, Дрогобицький, Стрийський). Прикордонні райони відрізняються між

¹ За даними Головного управління статистики у Львівській області.

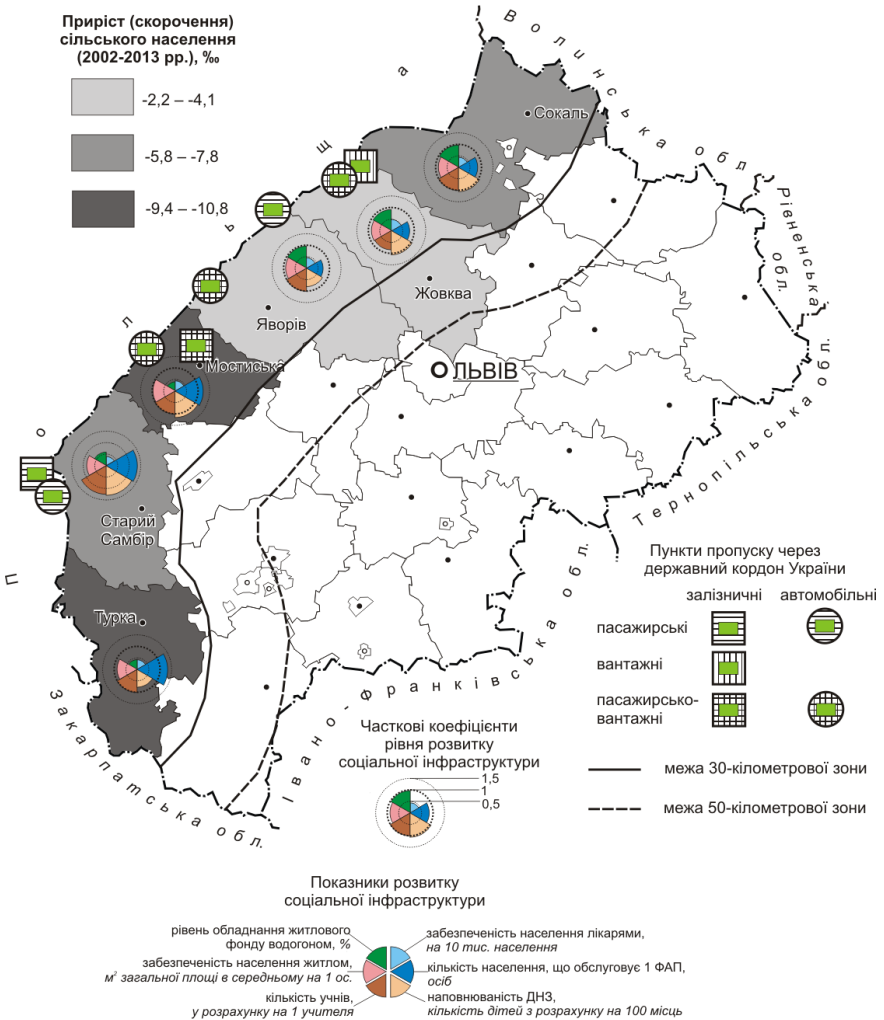

Рис. 1. Динаміка чисельності сільського населення та соціальна інфраструктура сільських територій прикордонних районів Львівської області

собою особливостями міграційних процесів. Турківський і Яворівський райони відзначаються стабільно негативним міграційним приростом – кумулятивне сальдо складає -15,1% та -4,8% відповідно. Відносно

невеликими є міграційні втрати сільського населення Мостиського та Сокальського районів (-1,9%, -1,2% за 2010-13 рр.). Поряд з цим у Жовківському та Старосамбірському районах кількість прибулих у сільську місцевість переважала над кількістю вибулих (6,8% та 7,2%).

У зростанні якості життя мешканців сільських територій суттєву роль відіграє рівень розвитку та якість функціонування об'єктів соціальної інфраструктури.

Соціальна інфраструктура – це стійка сукупність матеріально-речових елементів, що створюють загальні умови для раціональної організації трудової, суспільно-політичної, духовної, сімейно-побутової діяльності людини. У число вказаних елементів входять освітні установи, об'єкти охорони здоров'я, житловий фонд, установи культури, підприємства торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування, комунальні об'єкти, спортивні споруди і заклади [2, с. 4-5].

Для оцінювання рівня розвитку соціальної сфери регіонів України виокремлюють такі її головні елементи: охорона здоров'я, освіта, житло, житлово-комунальне господарство, транспортне обслуговування і зв'язок, торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, культура і мистецтво, спорт, наука, соціальне обслуговування і соціальна робота [3]. Виходячи із запропонованих авторами (Р. Теслюк, Л. Михайлюк, Н. Андрусин) структурних складових, що репрезентують загальний рівень розвитку соціальної сфери регіонів України, і підходу до їх оцінки

Таблиця 1

Критерії та показники оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури
сільських територій регіону

Сфера	Критерій	Показник
Охорона здоров'я	– забезпеченість населення стаціонарною медичною допомогою	– кількість лікарів усіх спеціальностей, на 10 000 осіб населення
		– кількість сільського населення, що обслуговується 1 фельдшерсько-акушерським пунктом, осіб
Освіта	– наповнюваність дошкільних навчальних закладів (ДНЗ)	– наповнюваність дошкільних навчальних закладів, кількість дітей з розрахунку на 100 місць
	– наповнюваність загальноосвітніх шкіл	– кількість учнів, у розрахунку на одного вчителя
Житлово-комунальна	– забезпеченість населення житлом	– забезпеченість населення житлом, м ² загальної площі в середньому на 1 особу
		– рівень обладнання житлового фонду водогонном, %

для досягнення цілей цієї статті виходячи з наявних статистичних даних, вибрано найважливіші складові, що відображають загальний рівень розвитку соціальної інфраструктури прикордонних сільських територій Львівської області.

Оскільки відібрані показники для оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури регіону мають різну розмірність, необхідно провести нормування їх значень.

Для цього доцільно використати стандартний підхід нормування. Для стимулянтів використано таку формулу:

$$\hat{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j}, \quad (1)$$

для дестимулянтів (показник кількості учнів, забезпеченість населення фельдшерсько-акушерськими пунктами, наповнюваність дошкільних навчальних закладів):

$$\hat{x}_{ij} = \frac{\bar{x}_j}{x_{ij}}, \quad (2)$$

де: i – номер об'єкта (району);

j – номер ознаки (показника);

x_j – середнє значення показника у Львівській області.

Для стимулянтів більше значення показника відповідає більшому нормованому значенню ознаки, а більше значення показника-дестимулянта – меншому нормованому значенню ознаки.

Використовуючи відповідні значення обраних показників (за станом на 2013 р.), здійснено територіальну оцінку рівня розвитку соціальної інфраструктури прикордонних сільських територій Львівської області за окремими аспектами її найважливіших складових (рис. 1).

У сфері охорони здоров'я (за забезпеченістю населення лікарями) найвищий рівень розвитку має Жовківський район. Найгірше забезпечені персоналом медичні установи Старосамбірського району. Щодо забезпеченості сільського населення первинною медико-санітарною допомогою, а саме ФАП, то в Яворівському, Жовківському та Сокальському районах спостерігаємо перевантаженість фельдшерсько-акушерських пунктів. У сільській місцевості Турківського та Старосамбірського районів найменша кількість населення, яке обслуговується 1 фельдшерсько-акушерським пунктом.

За показником освіти Старосамбірський район виділяється на фоні інших. У сільській місцевості цього району найменша наповнюваність ДНЗ і кількість учнів у розрахунку на 1 вчителя. Натомість у Яворівському та Турківському районах найгірший нормований показник наповнюваності дошкільних навчальних закладів. Найбільше учнів у розрахунку на 1 вчителя є у Жовківському районі. Варто відзначити, що критерій наповнюваності загальноосвітніх шкіл не показує значної варіації серед досліджуваних сільських територій районів. Показник кількості учнів у розрахунку на 1 учителя у денних загальноосвітніх навчальних закладах у сільській місцевості чотирьох районів (Мостиський, Сокальський, Яворівський та Турківський) збігається із середнім показником по Львівській області.

Щодо житлових умов, то вищим рівнем розвитку характеризуються Мостиський і Яворівський райони. Відповідно до наказу «Про затвердження Методики надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива» норма володіння (користування) мінімальною загальною площею житла встановлена на рівні 21 м² на особу. Виходячи з такого значення можемо констатувати, що сільське населення досліджуваних районів забезпечене житловою площею в межах норми. Водночас забезпеченість сільського населення житлом у Старосамбірському районі була найнижчою і становила 21,8 м² на особу. У середньому по області забезпеченість населення житлом на одного мешканця у сільській місцевості становила 25,5 м². До цього середньообласного значення був наближеним Мостиський район, у якому цей показник становив 25,1 м².

Поряд з рівнем розвитку соціальної інфраструктури вагомим чинником розвитку демографічного потенціалу цих районів є їхнє прикордонне розташування. Наявність не стільки державного кордону, як близькість пункту пропуску через нього, особливо впливає на життєдіяльність мешканців прикордонних сільських територій. Зокрема, це стосується човникової торгівлі, що є джерелом доходів для мешканців зони малого прикордонного руху.

На території Львівської області функціонує вісім пунктів пропуску через державний кордон (рис. 1). Відповідно до Угоди про малий прикордонний рух з Польщею мала прикордонна зона на території Львівської області охоплює 12 районів, з яких Сокальський, Мостиський, Старосамбірський і Турківський райони повністю входять у неї [4, с. 48].

За даними польської статистики, протягом 2013 р. зафіксовано 7,5 млн перетинів польсько-українського кордону в рамках малого прикордонного руху, з яких 51,7% припадає на прикордонні переходи іноземців, переважно українців. Оціночна вартість витрат, здійснених іноземцями у Польщі, які перетинали кордон в межах малого прикордонного руху в 2013 р., становила 2,3 млрд злотих. Переважно українці, які перетинали кордон, робили це кілька разів на тиждень. Найбільший пасажиропотік українців через кордон до Польщі відбувався через пункти пропуску «Шегині-Медика» (2 280,6 тис. осіб) та «Краківець-Корчова» (1 370,6 тис. осіб) [4, с. 49,53].

Висновки. У прикордонних районах Львівської області проживає понад 1/3 сільського населення регіону. Темпи зменшення чисельності сільського населення в цих районах є дещо меншими від загальнообласного – -6,1% проти -7,6%. Крім того, особливістю цих районів є те, що чим менше сільських мешканців у районі, тим стрімкіше скорочується їх чисельність.

Виявлено відмінності у процесах природного руху населення. На тлі тривалої тенденції природного скорочення сільського населення області прикордонні райони демонструють певні відмінності. Найбільш демографічно сприятливими є Турківський, Яворівський і Жовківський райони, в яких коефіцієнт природного приросту впродовж останніх двох років коливався в межах 0,8-3,4%. Натомість у решті районів за той самий період природний приріст спостерігався у межах -1,5 – -3,0%. Певні особливості прикордонних районів виявляються і в перебігу міграційних процесів. Якщо загалом по області починаючи з 2010 р. сальдо міграції сільського населення має невеликі додатні значення, то Турківський і Яворівський райони відзначаються стабільно негативним міграційним приростом. Відносно невеликими є міграційні втрати сільського населення Мостиського та Сокальського районів. Проте поряд з цим у Жовківському та Старосамбірському районах кількість прибулих у сільську місцевість суттєво переважала над кількістю вибулих. Загалом природний і міграційний рух сільського населення мало залежить від розміщення району та наявності кордону.

Більшою мірою на умови реалізації демографічного потенціалу цих територій впливає рівень розвитку їх соціальної інфраструктури. На основі обраних показників здійснено оцінку розвитку соціальної інфраструктури прикордонних сільських територій Львівської області. У сільській місцевості Старосамбірського району найменша наповнюваність дошкільних навчальних закладів, у Турківському районі навпаки – одна

з найбільших в області (158 дітей у розрахунку на 100 місць). Сільське населення Мостиського району найкраще забезпечене житловою площею в розрахунку на 1 особу. Сокальський, Жовківський і Яворівський райони мають найбільш наближені показники до середнього значення по області за рівнем обладнання сільського житлового фонду водою.

Отже, можемо констатувати, що сільські території прикордонних районів різняться за рівнем розвитку соціальної інфраструктури. Водночас немає району, який би був аутсайдером серед інших за всіма досліджуваними показниками, тобто рівень забезпечення соціальною інфраструктурою коливається залежно від особливостей демографічної ситуації в певному районі. Варто відзначити, що формальність дотримання вимог забезпечення інфраструктурними об'єктами у розрахунку на кількість населення часто не корелює з якістю наданих послуг у сільській місцевості, особливо медичних. Зростання чисельності населення у молодших вікових групах вимагає перегляду місткості наявних об'єктів сфери освіти, зокрема у сільській місцевості тих районів, у яких є перевантаженість дошкільних навчальних закладів. Окремим аспектом проблеми забезпеченості сільського населення соціальними послугами є транспортна доступність. Враховуючи незначну забезпеченість сільського населення приватним автотранспортом, значна вартість його утримання, добре спланована та розгалужена мережа пасажирського транспорту є необхідною умовою реалізації сільськими мешканцями тих потреб, які не можуть бути задоволені безпосередньо за місцем свого проживання. Щодо підвищення рівня забезпеченості сільського населення житловою площею, то стримуючим чинником є здебільшого відсутність розроблених і затверджених планів забудови в сільських населених пунктах. Загалом для повноцінної реалізації демографічного потенціалу сільських територій потрібний належний рівень забезпеченості населення за основними групами чинників: освітні, медичні, житлово-комунальні, культурно-рекреаційні, торговельно-побутові, транспортно-комунікаційні. Для оцінки впливу на сільських територіях певних чинників слід, передусім використати затверджені державні будівельні норми та інші нормативи профільних Міністерств, що є перспективою подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Методичні підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій : наукова доповідь / В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін [та ін.] ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2014. – 47 с.

2. Євдокименко В. К. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошук перспектив розвитку / В. К. Євдокименко, У. Я. Садова, Л. Т. Шевчук ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Чернівці : Прут, 1995. – 80 с.
3. Теслюк Р. Т. Міграція населення як чинник регіональної асиметрії розвитку соціальної сфери України / Р. Т. Теслюк, Н. І. Андрусишин, Л. В. Михайлюк // Сталій розвиток економіки. – 2010. – №1. – С. 31-38.
4. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy unii europejskiej na terenie polski w 2013 r. / Główny Urząd Statystyczny ; Urząd Statystyczny w Rzeszowie. – Warszawa-Rzeszów, 2014. – 195 s. – Retrieved from <http://rzeszow.stat.gov.pl/en/publications/border-areas/border-traffic-and-movement-of-goods-and-services-at-the-european-unions-external-border-border-on-the-territory-of-poland-in-2013,2,5.html>

Teslyuk R. T., Maksymenko A. O. Social infrastructure as a factor of realization demographic potential of the Lviv region border rural areas.

The level of development of social infrastructure in rural areas of the Lviv region near the border based on main indicators has been estimated. The general trends of natural and migration movement of the rural population of border areas of the region and population dynamics for 2002-2013 have been analyzed. The intensity of cross-border traffic by Ukrainians and the amount of their expenses in Poland have been pointed out.

Keywords: social infrastructure, demographic potential, natural and migration movement, border areas, rural areas.

Теслюк Р. Т., Максименко А. А. Социальная инфраструктура как фактор реализации демопотенциала пограничных сельских территорий Львовской области.

Оценен уровень развития социальной инфраструктуры пограничных сельских территорий Львовской области по отдельным показателям. Проанализированы общие тенденции естественного и миграционного движения сельского населения пограничных районов региона и динамика его численности за 2002-2013 гг. Приведена частота пересечения польско-украинской границы украинцами и оценочная стоимость их расходов в Польше.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, демографический потенциал, естественное и миграционное движение, пограничные территории, сельская местность.